

Straipsniai ir pranešimai

PAELBIO SLAVŲ IR VAKARŲ BALTŲ UŽKARIAVIMŲ MODELIS BALTŲ GENČIŲ CHRISTIANIZACIJOS POŽIŪRIU

Marius Ščavinskas

Humanitarinių mokslų daktaras

Klaipėdos universiteto

Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto

Jaunesnysis mokslo darbuotojas

El. paštas: marius_scavinskas@yahoo.com

Įvadas

Baltų genčių (o nuo XIII a. ir Lietuvos valstybės) christianizacija, kaip neretai teigiama istoriografijoje, yra paženklinta prievartinių arba vaizdžiau kalbant – kalavijo misijų ženklu. Įvairiais laikotarpiais tai buvo įvairiai išnaudojama, dažniausiai verčiant kaltę Vokiečių ordinui. Tai buvo siejama su Rytų Europos apgyvendinimo politika ir kontroversiškais jos vertinimais¹. Lenkų istoriografijoje kurį laiką buvo gaji mintis, esą vokiečiai vykdė karines / prievartines misijas, o lenkų mi-

sionieriai – ne². Tiesa, šis požiūris dabar jau nėra suabsoliutintas. Kalbėdama apie Pamaro užkariavimą bei christianizaciją, lenkiškoji istoriografija pripažįsta, kad pirmieji Piastai čia išnaudojo panašias galimybes, kurios atsivėrė Vokietijos karaliams XI–XII a. tarp Paelbio slavų³. Žinoma, jeigu kalbėsime apie Vokiečių ordino išsikūrimą ir jo veiklą Prūsijoje bei vėliau įsigyose lenkiškose žemėse, lenkiškos istoriografijos retorika, kaip rodo H. Boockmano tyrimas, keitėsi labai palengva, kai kur net neliečiant pagrindinių „jautresnių“

¹ Kai kurie apibendrinantys darbai – *Górecki P. Medieval „East Colonization“ in Post-War North American and British Historiography // Historiographical Approaches to medieval colonization of East Central Europe*, ed. J. M. Piskorski. New York, 2002, p. 25–61; *Piskorski J. M. The Medieval „Colonization of the East“ in Polish Historiography // ten pat*, p. 97–105; *Piskorski J. M. The Medieval Colonization of Central Europe as a Problem of World History and Historiography // German History*. 2004, vol. 22, no. 3, p. 323–343. Plg. *Ekdahl S. Crusades and colonisation in the Baltic: a historiographic analysis // XIX rocznik instytutu Polsko-Scandynawskiego* 2003/2004. Kopenhaga, 2004, p. 1–42.

² Plg. klasikinę studiją – *Koczy L. Misje polskie w Prusach i na Pomorzu za czasów Bolesławów // Święty Wojciech w polskiej tradycji historiograficznej. Antologia tekstów, wyboru dokonał i opracował G. Labuda. Warszawa, 1997, s. 152–153. Plg. vėlesnius aiškinimus apie tai, kaip XII a. I pusėje prūsų misijomis rūpinosi Boleslovas Kreivaburnis, *Górski K. Zakon Krzyżacki a powstanie państwa pruskiego. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1977, s. 22.**

³ Plg. *Rosik S. The Pomeranian Mission of St. Otto of Bamberg. Remarks on the doctrine and practice of Christianisation // Castri Dominae Nostrae Litterae Annales. Vol. I: Christianization of the Baltic region*, ed. J. Gąsowski. Pułtusk, 2004, p. 167.

klausimų⁴. Lietuvių istoriografijos christianizacijos proceso bei Vokiečių ordino vertinimas taip pat buvo kontroversiškas⁵.

Istoriografija, skirta Paelbio slavų ir vakarų baltų, pirmiausia – prūsų – uzkariavimui, skaičiuoja jau ne vieną šimtmetį. Neliesdami XIX–XX a. ginčų dėl užkariavimo vertinimo, Vokiečių ordino atsikraustymo į Prūsiją, arba vykdytos kolonizacijos Paelbio slavų žemėse, toliau daugiau dėmesio skirsime naujesnei istoriografijai, kalbančiai apie Paelbio slavų ir vakarų baltų užkariavimo modelį christianizacijos kontekste.

Tad šiame straipsnyje aptarsime, koks buvo Paelbio slavų ir vakarų baltų užkariavimo modelis, kokia šio modelio koreliacija su christianizacija, bei *kiek* ir *kaip* įmanoma lyginti užkariavimus tarp minėtų skirtingų genčių. Tuo tikslu pirmiausia bus aptartas Paelbio slavų užkariavimo modelis, vėliau – vakarų baltų genčių. Galiausiai – apibrėžtas užkariavimų ir christianizacijos santykis. Visa tai leis geriau įsivaizduoti ne tik vakarų baltų užkariavimų mastą, Žalgirio mūšio reikšmę, bet ir vidines transformacijas, kurios reikėsi mažiausiai dviem būdais – per adaptaciją ir konfliktus⁶.

Paelbio slavų užkariavimo modelis

Šiuolaikinė istoriografija Paelbio slavus įvardija kaip vakarų slavų gentis, besiribojančias palei Elbės upę (iš čia ir šioms gentims apibūdinti skirtas pavadinimas). Reikėtų pasakyti, kad šios gentys buvo nevienalytės. Tai įsidėmėtina, ypač kalbant apie šių genčių politinį išsivystymo lygį. Šias gentis sudarė sorbų arba liutičių (*Sorbi, Sorbi, Lusici*) gentys (kurias pirmiausia buvo bandoma christianizuoti ir įtraukti į Vokietijos karalystę (o tiksliau – Saksoniją), obodritai (*Abodriti, Obotriti*), gyvenę Vagrijos pakraštyje, ir valetijai (*Weleti, Wilzi*). Šios gentys, galbūt, jau X a. buvo sudariusios genčių sąjungas⁷. Kiti istorikai, remdamiesi kronikininkais Titmaru Merserburgiečiu, Adomu Brėmeniečiu bei Helmoldu iš Bosau, išskiria ir tam tikrus politinės organizacijos lygius⁸. Kad ir kaip ten būtų, Paelbio slavų užkariavimo metu Saksonijos kunigaikščiai ir Vokietijos karaliai susidūrė su menkai politiškai organizuotomis gentimis, kai gentinė diduomenė ir vadinamasis „tautos“ susirinkimas kolegialiai priimdavo reikiamus sprendimus⁹. Genties susirinkimo viršūnėje stovėjo renkami karo vadai. Dėl artimos kaimynystės su Saksonija ir imperijos politiniu elitu karo vadai jau buvo perėmę kai kuriuos

⁴ *Boockmann H.* Vokiečių ordinas. Dvylika jo istorijos skyrių. Vilnius, 2003, p. 198–215; *Arnold U.* Prūsiškoji Vokiečių ordino istorija XIX–XX amžių Vokietijos politinėje tradicijoje // Prūsijos kultūra. Vilnius, 1994, p. 235–255.

⁵ *Šėvinskas M.* Baltų christianizacija ir Kryžiaus karai: istoriografinio atminties modelio raida XIX–XX a. // Lietuvoje, Krikščionybės ir kultūros paralelės. Tiltai. Priedas: Moksliniai darbai, sud. S. Vaitiekūnas, A. Ramonas. Klaipėda, 2007, Nr. 36, p. 147–163.

⁶ Plg. *Blomkvist N.* The Discovery of the Baltic. The Reception of a Catholic World-System in the European North (AD 1075–1225). Leiden–Boston, 2005, p. 9–11, 19–20, 25–26, 29, 119, 140, 200, 286–287 ir kt.

⁷ *Strzelczyk J.* Stowianie połabscy. Poznań, 2002, s. 13–19.

⁸ *Lübke C.* Forms of political organization of the Polabian Slavs (until the 10th century A.D.) // *Origins of Central Europe*, ed. P. Urbańczyk. Warsaw, 1997, p. 115–122. Plg. to paties, Ests, Slavs and Saxons: ethnic groups and political structures // *Maritime culture of the North. Vol. 2: Wulstans Voyage. The Baltic Sea region in the early Viking Ages as seen from schipboard*, ed. A. Englert, A. Trakadas. Roskilde, 2009, p. 50–55.

⁹ Plačiau – *Modzelewski K.* Barbarų Europa. Vilnius, 2007, p. 309–356.

politinės lyderystės principus¹⁰ (pats procesas greičiausiai prasidėjo dar Karolingų laikais¹¹). Neabejotina, kad šie principai buvo susipynę su krikščionyste ir jos skleidžiamomis idėjomis¹², kalbančiomis apie naujai įprasminantį vado, peraugančio į krašto valdovo, institucijos prigimtį. Kai kurie tyrinėtojai yra linkę manyti, kad Paelbio slavų vietos elitas jau sudarė arba jau pradėjo sudaryti vietines žemių dinastijas, o tai siejosi su kokybiškai nauju valdžios sampratos atsiradimu¹³.

Paelbio slavų užkariavimo pradžia siejama su Karolio Didžiojo saksų karais. Šią kryptį bandė išlaikyti imperatorius Liudvikas Pamaldusis, šiaurės Europos gentims christianizuoti įsteigęs Hamburgo–Brėmeno arkivyskupiją. Vėliau Paelbio slavų „klausimo“ ėmėsi Henrikas I ir jo sūnus Otonas I Didysis¹⁴. Pastarasis šią veiklą betarpiškai siejo su naujų vyskupijų steigimu, tai derindamas su karinėmis ekspedicijomis¹⁵

ir duoklių „išieškojimu“¹⁶. Beje, tyrinėtojai sutinka, kad toks misijų suderinimas su užkariavimais buvo žinomas ne tik Karoliui Didžiajam, bet jau ir Dogobertui I (629–639 m.), kai jis naujai užimamose žemėse taip pat pradėjo steigti misijų vyskupijas¹⁷. Tokių vyskupijų centrai atliko ir krikščionybės sklaidos tarp pagonių, ir karaliaus valdžios įtvirtinimo bei administracines funkcijas¹⁸. Tai ypač akivaizdu kalbant apie Otonų laikų *Reichskirchensystem*¹⁹, kurios kūrimas buvo sudedamoji Paelbio slavų christianizacijos dalis²⁰.

Paelbio slavų diduomenė stengėsi atskratyti saksų hercogų ir jų vasalų valdžios, nevengdama šalinti savo gentainius – saksų kolaborantus (kaip atsitiko, pavyzdžiui, su Gotšalku (*Godescalcus*)²¹. Pats atsimetimas nuo saksų valdžios buvo suvokiamas kaip atsimetimas nuo krikščionybės. Europoje susiklosčius šventojo karo idėjos raidai²²,

¹⁰ Plg. pavyzdį, kurį pateikė Helmolde iš Bosau, kalbėdamas apie obodritų genties vado santuoką su Oldenburgo vyskupo seserimi (tokių pavyzdžių yra ir daugiau), žr. Helmoldi Presbyteri, *Chronica Slavorum* // *Scriptores rerum Germanicarum*, ed. G. H. Pertz. Hannoverae, 1868, Lib. I, § 13, p. 32.

¹¹ Plačiau – Wood I. *The Merovingian Kingdoms 450–751*. London–New York, 1994, p. 285–286.

¹² Lübke C. *Christianity and Paganism as elements of gentile identities to the East of the Elbe and Saale Rivers* // *Franks, Northmen and Slavs: Identities and State formation in Early Medieval Europe*, ed. I. H. Garipzanov, P. J. Geary, P. Urbańczyk. Brepols, 2008, p. 193–202. Nepamainoma lieka H. Łowmiański studija, žr. *Łowmiański H. Religia słowian i jej upadek (w VI–XII)*. Warszawa, 1979.

¹³ Lübke C. *Forms of political organisation of the Polabian Slavs*, p. 120–121. Plg. *Modzelewski K. Barbarų Europa*, p. 308–372.

¹⁴ Althoff G. *Saxony and the Elbe Slavs in the Tenth century* // *The New Cambridge Medieval History*. Vol. III, p. 900–1024, ed. T. Reuters. Cambridge, 2006, p. 281.

¹⁵ Plg. Vidukindo aprašytą Otono Didžiojo žygi prieš Paelbio slavus (vendus) 955 m. – Widukindi, *Res gestae Saxonicae* // *Scriptores rerum Germanicarum*, ed. G. H. Pertz. Hannoverae, 1839, Lib. III, § 51–56.

¹⁶ Magistri Adam Bremensis, *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum* // *Scriptores rerum Germanicarum*, ed. B. Schmeidler. Hannoverae–Lipsiae, 1917, Lib. II, § 5, p. 65.

¹⁷ Wood I. *The Merovingian Kingdoms 450–751*, p. 161–163. Russell J. C. *The Germanization of Early Medieval Christianity. A sociohistorical approach to religious transformation*. New York–Oxford, 1994, p. 154–155, 158–160.

¹⁸ Plačiau – Lotter F. *The Crusading Idea and the Conquest of the Region East of the Elbe* // *Medieval frontier societies*, ed. R. Bartlett, A. Mac Kay. Oxford, 1989, p. 270–271.

¹⁹ Reuter T. *The „imperial Church System“ of Ottonian and Salian Rulers: a Reconsideration* // *Journal of Ecclesiastical History*. 1982, vol. 33, no. 3, p. 347–374.

²⁰ Apie X a. christianizacijos lygį tarp Paelbio slavų yra daug literatūros. Naujausia – Rosik S., Urbańczyk P. *Appendix. Polabia and Pomerania between paganism and Christianity* // *Christianization and the rise of christian monarchy. Scandinavia, Central Europe and Rus c. 900–1200*, ed. N. Berenk. Cambridge, 2007, p. 300–308.

²¹ Helmoldi Presbyteri, *Chronica Slavorum*, Lib. I, § 25, p. 51–52: „*Quid enim proderit nobis, occiso Godescalco libertatem attempasse [...]*.“

²² Plačiau – Runciman S. *Dzieje wypraw krzyżowych*. Warszawa, 1987, s. 85–88. Flori J. *Ideology and*

prasidėjo naujas Paelbio slavų užkariavimo etapas. Užkariavimus pagrindžianti retorika buvo pakylėta į aukštesnį lygį. Tai matome jau Helmoldo iš Bosau kronikoje, kur naudojami tikinčiųjų pergalės prieš netikinčius apibūdinimai²³. Žinoma, iki Petro Dusburgiečio apologetikos Helmoldui buvo toli, juolab kronikininkas ne su trykštančiu džiaugsmu aprašė Antrąjį kryžiaus žygį Šv. Žemėje bei beveik tuo pat metu vykusį kryžiaus žygį prieš apostatus vendus²⁴. Beje, Helmoldas čia buvo ne vienas: 1147 m. kryžiaus žygio dalyvis Pamario vyskupas, kryžininkams užėmus Štetino miestą, priminė, kad reikia ne ginklais kovoti su pagonimis, bet taikiai juos atversti į tikėjimą²⁵. Derinant taikią evengelizaciją su kryžiaus karais, istoriografija yra išvedusi misionieriškų karų (*Missionskrieg*) terminą, prilygintą *Schwermission* (kalavijo misijų) terminui²⁶, bet tai jau ne šio straipsnio tema.

motivations in the First Crusade // Palgrave advances in the Crusades, ed. H. J. Nicholson. Hampshire, 2005, p. 17–35. Konceptualiausiai šventojo karo idėja yra dar XX a. 4 dešimtmetyje išanalizavęs vokiečių medievistas Carlas Erdmannas, *Erdmann C. Entstehung des Kreuzzugsgedankens*. Stuttgart, 1935 (angliškas vertimas – *Erdmann C. The Origins of the Idea of Crusading*. New Jersey, 1977).

²³ Helmoldi Presbyteri, *Chronica Slavorum*, Lib. I, § 34, p. 74: „*Et facta victoria illa Saxonum celebris et recordatione digna, eo quod adfuerit Dominus credentibus in se et concluserit multitudinem in manu paucorum.*“

²⁴ Tam skirtas visas § 60, ten pat, p. 119–121.

²⁵ Plg. pateikiamą citatą – *Christiansen E. The Northern Crusades. The Baltic and the Catholic Frontier 1100–1525*. London, 1980, p. 56.

²⁶ Šioms problemoms tyrinėti skirta gausi istoriografija, plačiau – *Ščavinskas M. Prievara ar apaštalavimas? (Misijos ir kryžiaus žygiai prieš baltus) // Darbai ir dienos. Senoji Lietuva: viduramžiai, renesansas, barokas [Acta et commentationes universitatis Vytauti Magni]*. 2005, t. 44, p. 5–25; *to paties, Karinių / prievartinių misijų veiklos metodų problema baltų regione // Lietuvos istorijos metraštis*. 2005 metai. Vilnius, 2006, t. 2, p. 5–28. Plg. *Dygo M. Mission und Kreuzzug in der Anfängen der Christianisierung Livlands // Kryžiaus karų epocha Baltijos regiono tautų istorinėje sąmonėje, sud. R. Trimonienė, R. Jurgaitis. Šiauliai, 2007, p. 75–76.*

Tačiau geriausiai naująją retoriką pagrindė vadinamasis Magdeburgo atsišaukimas, raginantis nukreipti ginklus prieš pagonis Paelbio slavus²⁷. Atsišaukimas buvo adresuotas šiaurės rytų Vokietijos, Flandrijos, Pareinio riteriams. Apie atsišaukimą žinojo ir kai kurie Pirmojo kryžiaus žygio į Šv. Žemę veteranai, pavyzdžiui, Flandrijos grafas Robertas II. Manoma, kad vienas iš minėto atsišaukimo iniciatorių buvo pats imperatorius Henrikas V, dar 1103 m. ketinęs vykti į Palestiną²⁸. Vėliau ėjo 1147 m. kryžiaus žygis prieš Paelbio slavus. Ko gero, yra teisūs tie tyrinėtojai, kurie 1147 m. kryžiaus žygio prieš Paelbio slavus pasirodymą sieja su bendra kryžiaus karų politika tiek Šv. Žemėje, tiek Iberijos pusiasalyje²⁹. Toks trivialumas pastebimas ir vėlesniuose kryžiaus žygiuose³⁰. Tad, suderinus kryžininkų veiksmus, atlikus propagandinį darbą (prisiminkime šv. Bernardo Klerviečio veiklą³¹), buvo realizuotas Pirmasis kryžiaus žygis prieš Paelbio slavus³². Kryžininkai

²⁷ *Labuda G. Fragmenty dziejów słowiańszczyzny zachodniej*. Poznań, 1975, s. 258–266.

²⁸ Plačiau – *Phillips J. The Second Crusade. Extending the frontiers of christendom*. New Haven–London, 2007, p. 230–231.

²⁹ Tam skirta gausi literatūra, plg.: *Berry V. G. The Second Crusade // A History of Crusades*. Vol. I: The first Hundred years, ed. M. W. Baldwin. Madison–Milwaukee–London, 1969, p. 463–512; *Riley-Smith J. The Crusades. A Short History*. New Haven–London, 1987, p. 93–103; *Phillips J. The Second Crusade*, p. 136–167, 207–268.

³⁰ Plačiau – *Jensen K. V. Crusading at the Fringe of the Ocean. Denmark and Portugal in the Twelfth Century // Studia Fennica. Historica 9: Medieval History Writing and Crusading Ideology*, ed. T. M. S. Lehtonen, K. V. Jansen, J. Malkki, K. Ritari. Helsinki, 2005, p. 195–202, ypač p. 202.

³¹ Pastarojo vaidmuo kryžiaus karų ideologijoje yra pristatomas kontroversiškai, plg. *Riley-Smith J. The Crusade. A Short History*, p. 96; *Lotter F. The Crusading Idea and the Conquest of the Region East of the Elbe*, p. 289–292.

³² Plačiau – *Phillips J. The Second Crusade*, p. 228–243.

gavo tokias pačias privilegijas kaip ir vyksiantys į Šv. Žemę³³. Tepriminsime, kad šv. Bernardas Klervietis buvo *De laude novae militiae* (1129 m.) autorius. Tai sutapo su riterių ordinų steigimo vajumi, kuris neaplenkė ir Vokietijos karalystės³⁴.

Šių įvykių fone Paelbio slavų žemėse pradėtas įgyvendinti Oldenburgo (Liubeko) vyskupo Vicelino (*Vicelinus*) (1149–1154 m.) pasiūlytas naujų priemonių planas. Greičiausiai jis gimė nusižiūrėjus į Pirmąjį kryžiaus žygį ir ankstesnę, dar Karolingų laikais vykdytą politiką. Atsižvelgdamas į nuolatinių kovų su apostatais Paelbio slavais padarinius, Liubeko vyskupas, susitikęs su imperatoriumi Lotariu III, patarė slavų žemėse statyti tvirtoves saksų gynybai nuo slavų. Kronikininko Helmoldo Kronikos retorikoje tai buvo paivaizduota kaip slavų gelbėjimas³⁵. Tokios tvirtovės buvo pavadamos vasalams arba specialiams patikėtiniams – fогtams³⁶. Taip forpostai (prie kurių glaudėsi ir dvasininkų konventai) tapo atramos punktais užkariaujant Paelbio slavų žemes³⁷. Beje, Viceliną asmeniškai pažinojo būsimasis pirmasis lyvių vyskupas Meinhardas (Meynardus), kuris Livonijoje taip pat pradėjo statyti pilis³⁸. Šalia pilių statymo ir karinių įgulų įkurdinimo, vyko kitas ly-

giagretus procesas – kolonizacija³⁹, kai į Paelbio slavų žemes buvo kviečiami valstiečiai iš kitų imperijos kraštų, daugiausia iš Olandijos, Flandrijos, Pareinio, Saksonijos⁴⁰. Dalis žemių buvo atiduota patiems ištikimiausiems slavams⁴¹, taip sudarant prielaidas išlikti vietos diduomenei.

Nenoras mokėti duoklę saksams⁴², prikišamas jų godumas⁴³ bei reikalavimas bent jau minimalių politinių teisių, kurios siejosi su asmeniškais protekcijomis (kaip atsitiko su kunigaikščiu Mistivoju (*Mistiwoi*), išvadintu šunimi⁴⁴), buvo vienos iš pagrindinių atsitemimo nuo saksų priežasčių. Kadangi Paelbio slavų diduomenė siekė tam tikrų teisių savo pavaldinių atžvilgiu, o saksai iš vietinės diduomenės viršūnėlės reikalavo mokėti mokesčius imperijai ir Bažnyčiai⁴⁵ bei ištikimy-

³³ Fönnesberg-Schmidt I. The Popes and the Baltic Crusades 1147–1254. Leiden–Boston, 2007, p. 33–34.

³⁴ Демурже А. Рыцар Христа. Военно-монашеские ордены в средние века XI–XVI в.в. С.-Петербург, 2008, с. 61.

³⁵ Helmoldi Presbyteri, *Chronica Slavorum*, Lib. I, § 53, p. 108, § 88, p. 178.

³⁶ Anot Helmoldo, pastačius Sigeberdo pilį, Lotaris palikęs savo vietininką Gerimaną, ten pat, Lib. I, § 53, p. 109: „*Perfectum est igitur castrum et numero militum communitum. [...] Herimannum, qui castro preesset.*“ Plg. Lib. I, § 87, p. 176.

³⁷ Lotter F. The Crusading Idea and the Conquest of the Region East of the Elbe, p. 282.

³⁸ Fönnesberg-Schmidt I. The Popes and the Baltic Crusades 1147–1254, p. 66.

³⁹ Apie kolonizacijos procesą – Piskorski J. M. Kolonizacja wiejska Pomorza zachodniego w XIII i w początkach XIV wieku na tle procesów osadniczych w średniowiecznej Europie. Poznań, 1990, s. 83–129.

⁴⁰ Helmoldi Presbyteri, *Chronica Slavorum*, Lib. I, § 57, p. 115.

⁴¹ Ten pat, Lib. I, § 57, p. 116: „*Aldenburg vero et Lutilenburg et ceteras terras mari contiguas dedit Sclavis incolendas. factique sunt ei tributarii.*“

⁴² Apie tai užsimena Vidukindo Korviečio Kronika, aprašydama Henrico I 930 m. žygį prieš vakarų slavus, po kurio jiems buvo uždėta duoklė, dėl ko šie sukilė, Widukindi, *Res gestae Saxonicae*, Lib. I, § 36, p. 35: „*Cumque viciniae a rege Heinrico factae essent tributariae, Apodriti, Wilti, Hevelli, Dalamanci, Boemi, Redarri, et pax eeset, Redarii defecerunt a fide [...] Qou facte omnes barbarae nationes erectae, iterum rebellare ausae sunt.*“

⁴³ Magistri Adam Bremensis, *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*, Lib. II, § 48, p. 108–109. Tiesa, atsižvelgta, kad kronikininkas ne iš didelės meilės slavams taip pasmerkė Saksonijos hercogą. Hercogo polinkį išnaudoti vakarų slavus įvairiomis prievolėmis Adomas Brėmenietis nusakė vardydamas visas kitas Bernardo nuodėmes, tarp jų maištą prieš imperatorių.

⁴⁴ Visa ši istorija pateikta – Helmoldi Presbyteri, *Chronica Slavorum*, Lib. I, § 16, p. 39–40.

⁴⁵ Apie dešimtinės mokėjimą – Helmoldi Presbyteri, *Chronica Slavorum*, Lib. I, § 12, p. 31: „*Dabatur autem pontifici annuum de omni Wagirorum sive Obortitorum terra tributum, quod scilicet pro decima impunitabatur [...].*“

bės⁴⁶, ėmė klostytis vietinė tam tikras politines teises turinti diduomenės viršūnėlė⁴⁷. Buvo įtvirtinta vietinės diduomenės šeimoms, besilaikančios politinės valdžios perėmimo (ipėdinystės), tradicija. Būtent ši viršūnėlė turėjo kartu su saksų diduomene dalyvauti krikšto akcijose⁴⁸ ir baudžiamosiose ekspedicijose prieš savo gentainius. Kartu tai buvo sąlyga išlikti, išsaugant tam tikras politines ir socialines teises. Reikia pripažinti, kad politinė prievarta, kurią vykdė užkariautojas, nebuvo tolygi socialinei prievartai, kurią galėjo vykdyti jau ne užkariautojas, o „savas“ valdovas. Į tai reikia atkreipti dėmesį, aiškinantis krikščioniškųjų misijų santykio su užkariavimais ir kryžiaus karais problema⁴⁹.

Tačiau Saksonijos hercogai savo politines aspiracijas turėjo derinti ne tik su imperatoriumi, bet ir su kitais politiniais Baltijos regiono lyderiais. Į Paelbio slavų žemes rankas tiesė Danija ir Lenkija.

⁴⁶ Kai tik Paelbio slavai atsisakydavo mokėti mokestius savo vyskupiui, pastarasis pagalbos kreipdavosi į Saksonijos hercogus. Būdingas pavyzdys – Helmoldi Presbyteri, *Chronica Slavorum*, Lib. I, § 18, p. 42: „*Benno* (Oldenburgo vyskupas 1014–1023 m. – M. Š.) *memoratus pontifex in presentia ducis Bernardi questus est, quia Wagriri et Obotriti ceterique Sclavorum populi debita sibi negarent stipendia.*“

⁴⁷ Helmoldi Presbyteri, *Chronica Slavorum*, Lib. I, § 34, p. 72: „*Et accepit Heinricus Slavinam in uxorem, et obtinuit principatum et terram. [...] Accessit etiam ad ducem Magnum, eo quod cognatus eius esset, et magnificatus est apud eum, fecique ei iuramentum fidelitatis ac subiectionis.*“

⁴⁸ Pavyzdžiui, anot Adomo Brėmeniečio, pats slavų kunigaikštis Gotšalkas savo pavaldiniams pamokslavęs ir mokęs tikėjimo tiesų, plačiau – Magistri Adamo Bremensis, *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*, Lib. III, § 20, p. 163; Plg. Helmoldi Presbyteri, *Chronica Slavorum*, Lib. I, § 20, p. 47. Tą patį esą darė ir Rūgeno salos kunigaikštis (*princeps*) Jaromiras (*Jaremarus*), Helmoldi Presbyteri, *Chronica Slavorum*, Lib. II, § 12, p. 214–215.

⁴⁹ Plačiau – Ščavinskas M. Karinių / prievartinių misijų veiklos metodų problema baltų regione, p. 16–25.

Krikščionybė Danijoje įsitvirtino tarp X ir XI a. Danija sugebėjo bent jau trumpam tapti Baltijos jūros hegemonu (tai sutapo su savarankiškos Lundo arkivyskupijos įsteigimu, dinastijos sakralizacija, riterių ordinų kūrimu ir kitais veiksniais⁵⁰). Reikėtų kalbėti apie tris Danijos ekspansijos etapus. Pirmasis siejamas su jau krikščionišku Knuto (Kanuto) Didžiojo dinastinėmis aspiracijomis, suraizgusiomis Angliją bei siekiančiomis Norvegiją ir Švediją. Antrasis etapas – Valdemaro I Didžiojo laikai (kaip tik tada kronikininkas Helmoldas danus vaizdavo kaip godžius piktadarius, besigviešiančius saksams priklausiusių Paelbio slavų⁵¹). Trečiasis siejamas su Valdemaro II Pergalingojo veikla. Tepriminsime, kad jo laikais danai nukariavo Estiją, įkūrė Talino pilį ir stengėsi vėl atgauti prarastas pozicijas Paelbio slavų žemėse ir Prūsijoje⁵². Istoriografijoje teigiama, kad Paelbio slavų žemės (ypač išskiriant Riugeno salą), Prūsija, lenkiškasis Pamarys buvo labiau danų karaliaus įtakos ir politinių pretenzijų zona. O Kuršas, Žiemgala, Padauguvys, galbūt ir dalis Estijos buvo švedų karaliaus politinių pretenzijų zona⁵³.

⁵⁰ Plačiau – *Gelting M. H. Military organization, social power and state formation in Denmark 12th–13th century // Military aspects of Scandinavian Society in a European perspective AD 1–1300*, ed. A. N. Jørgensen, B. L. Clausen. Copenhagen, 1997, p. 48–52. Istorikai kalba ir apie specialaus kariauninkų sluoksnio susikūrimą Danijoje, vedant paraleles su anglosaksų kariauninkų sluoksniu, plačiau – *Lund N. A Bishop in Arms: Absalon and the leding // Archbiscop Absalon of Lund and his World*, ed. K. F. Jensen, I. Skovgaard-Petersen. Roskilde, 2000, p. 9–19.

⁵¹ Kronikininko nuotaikos danų atžvilgiu – Helmoldi Presbyteri, *Chronica Slavorum*, Lib. II, § 13–14, p. 217–220.

⁵² Plačiau – *Dundulis B. Normaniai ir baltų kraštai (IX–XI a.)*. Vilnius, 1982, p. 70–72.

⁵³ Plg. *Mickevičius A. Normaniai ir baltai IX–XII a.* Vilnius, 2004, p. 151–152.

Danų karalius ekspansiją į rytinę Baltijos pakrantę bei Paelbio žemes netrukus pridengė kovos su pagonimis skraiste. Tam tiko ne tik krikščioniškųjų misijų propagavimas tarp Paelbio slavų, Prūsijoje arba Estijoje⁵⁴, bet ir kryžiaus karų ideologija⁵⁵. Juk 1147 m. Valdemaro I žygis prieš vėndus slavus kronikininko Sakso Gramatiko buvo pakylėtas iki deramos kryžininko apologetikos – užkariavimai pavaizduoti vos ne kaip Jeruzalės užėmimas⁵⁶. Pasakui joanitai pasirodė Danijoje, kur jiems buvo suteikta privilegija rinkti mokesčius kryžiaus žygiams organizuoti (1160 m.), ir buvo įsteigtas vietinis riterių ordinas (apie 1170 m.). Šie riteriai nuo XII a. II pusės dalyvavo kryžiaus žygiuose prieš Pamarį bei Baltijos rytinės pakrantės pagonis⁵⁷. Be

⁵⁴ Szacherska S. M. Rola klasztotów dunskich w ekspansji Danii na Pomorzu zachodnim u schyłku XII wieku. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1968, s. 9–12. Apie danų užkariavimus ir misijų politiką Estijoje – Nielsen T. K. The missionary man: Archbishop Anders Sunesen and the Baltic Crusade 1206–21 // *Crusade and Conversion on the Baltic Frontier 1150–1500*, ed. A. V. Murray. Aldershot–Burlington, 2001, p. 103–117, ypač p. 113–115. Plg. *Rebane P.* Denmark, the Papacy and the Christianization of Estonia // *Gli inizi del Cristianesimo in Livonia–Lettonia*, p. 182–201.

⁵⁵ Plačiau – *Fonnesberg-Schmidt I.* The Popes and the Baltic Crusades 1147–1254, p. 59–60. Plg. *Ander-son E.* Early Danish missionaries in the Baltic countries // *Gli inizi del Cristianesimo in Livonia–Lettonia*. Roma, 1989, p. 267–270; *Gelting M. H.* The kingdom of Denmark // *Christianization and the rise of christian monarchy. Scandinavia, Central Europe and Rus*, p. 900–1200, 88–100; *København V. E.* Crusades, Pilgrimages and European Policy – the King as Traveller // *The European frontier. Clashes and Compromises in the Middle Ages*, ed. J. Staecker. Lund, 2004, p. 97–104.

⁵⁶ Plačiau – *Jensen K. V.* Sacralization of the Landscape: Converting Trees and Measuring Land in the Danish Crusade against the Vends // *The Clash of Cultures on the Medieval Baltic frontier*, ed. A. V. Murray. Ashgate, 2009, p. 147–150. Plg. *Fonnesberg-Schmidt I.* The Popes and the Baltic Crusades 1147–1254, p. 46–48.

⁵⁷ *Jensen K. V.* Crusading at the Fringe of the Ocean. Denmark and Portugal in the Twelfth Century, p. 198–199. Panašus procesas vyko ir Švedijoje, plačiau – *Lind-*

kryžiaus karų ideologijos, buvo naudojami ir kiti svertai (pvz., – obodritų kunigaikščio Pribislavo ir Valdemaro I sesers vedybos⁵⁸). Tai siejant su bažnytinių struktūrų steigimu aiškėja, kad Danija ėjo tuo pačiu keliu kaip ir saksų hercogai.

Žvilgsnio nuo Paelbio slavų, Pamario ir prūsų žemių neatitraukė ir pirmieji Piastai Lenkijoje. Čia, kaip ir Danijos atveju, galime išskirti kelis užkariavimų etapus. Pirmasis siejamas su Mieško I ir jo ipėdinio Boleslovo Narsiojo veikla, kurią apribojo karas su imperatoriumi Henriku II (susidūrimas dėl slavų žemių geriausiai atsispindi kronikininko Titmaro Merserburgiečio retorikoje⁵⁹). Tačiau XI a. I pusėje Lenkijoje vyko pilietinis karas, vadinamoji pagonių reakcija, todėl spaudimas Pamariui ir Prūsijai sumažėjo⁶⁰. Nepasisekus prie Elbės, XII a. pr. kronikininkas Galas Anonimas aiškiai suformulavo Lenkijos valdovų ekspansijos kryptis: *Selenciam, Pomoranium et Prusiam*⁶¹. XII a. užvaldžius Pamarį, didžiausia kovos arena tapo Prūsija, kol XIII a. I pusėje lenkų kunigaikščius nustūmė Vokiečių ordinas.

Užkariavimus Pamarėje lenkų kunigaikščiai derino su bažnytinių struktūrų

kvist T. Crusades and Crusading Ideology in the Political History of Sweden 1140–1500 // *Crusade and Conversion on the Baltic Frontier 1150–1500*, p. 120–123.

⁵⁸ Szacherska S. M. Rola klasztotów dunskich w ekspansji Danii na Pomorzu, p. 6–7.

⁵⁹ Plačiau – *Парамонова М. Ю.* Славянский Восток в хронике Титмара Мерзебургского. Образ „иного“ на пересечений идеологии и риторики // *Одиссей. Человек в истории. Личность и общество: проблемы самоидентификации*, 1998. Москва, 1999, с. 26–55.

⁶⁰ *Śliwiński B.* Pomorze w polityce i strukturze państwa wczesnopiastowskiego (X–XIII w) // *Kwartalnik Historyczny*. 2000, rocz. CVII, sz. 2, s. 16–21.

⁶¹ *Galli Chronicon // Monumenta Poloniae Historica*, ed. A. Bielowski. Lwów, 1864, t. I, Lib. I, § 6, p. 400.

steigimu⁶² (prisiminkime Kolobžego vyskupijos steigimą, šv. Otono Bambergiečio misijinę veiklą⁶³ bei Pamario kunigaikščiū Vratislavo (*Wortizlaus*, XII a. I pusė) dar Magdeburge užsimezgzusius santykius⁶⁴). Tai sutapo su reikalavimu paklusti lenkų kunigaikščių valdžiai, tai akivaizdžiai parodo šv. Otono Bambergiečio hagiografijos⁶⁵. Tas pats pasakytina ir apie kryžiaus karų ideologijos panaudojimą (tepriminsime, kad į Lenkiją, greičiausiai tarpininkaujant Čekijos elitui, buvo pakviestas joanitų ordinas, jis įsikūrė ir Pamaryje⁶⁶). Taigi, iš esmės pirmieji Piastai elgėsi taip pat, kaip Paelbio žemių atžvilgiu elgėsi Saksonijos hercogai bei Danijos karaliai. Tepriminsime, kad visi minėti politiniai subjektai (įskaitant ir Saksonijos hercogą Henriką Liūtą) turėjo investitūros teisę. Taigi, savo rankose turėjo tiek politinius, tiek bažnytinius svetus.

Pamario diduomenei, kaip ir Paelbio slavų diduomenės viršūnei, vis dėlto pavyko įgyti tam tikrų politinių ir socialinių teisių. Šios teisės buvo suvokiamos pirmiausia kaip prievarta, vykdoma pa-

valdinių atžvilgiu, tai parodo Vratislavo pavaldinių gąsdinimai⁶⁷. Ši prievarta buvo socialinio pobūdžio, lėmusi mokesčių mokėjimą ir paklusimą. Tačiau tai leido susiformuoti vietos dinastijai, susigiminiuoti su lenkų kunigaikščių politiniu elitu.

Taigi galime suformuluoti šias darbinės išvadas, būtinas tolesniam lyginimui:

- 1) Paelbio slavų (įskaitant ir lenkiškojo Pamario) užkariavimą vykdė trys politiniai subjektai: imperija ir jos interesams atstovaujantys Saksonijos hercogai (nuo X a.), Danijos karaliai (nuo XI a.) ir Lenkijos valdovai (nuo X a. pab.–XI a. pr.);
- 2) plačiausiai ir intensyviausiai Paelbio žemių užkariavimą vykdė Saksonijos hercogai. Tai daryta keliomis kryptimis: statant įtvirtintus forpostus, steigiant rytų markas, įdiegiant *Reichskirchen-system*, įvedant mokesčius, įtraukiant į vietos reikalų tvarkymą vietinį elitą, suteikiant jam minimalias politines teises. Viena iš nukariavimo formų buvo kryžiaus žygiai ir per krikščioniškas misijas vykdyta socialinė prievarta. Panašias priemones naudojo tiek Danijos, tiek Lenkijos valdovai;
- 3) svarbiausias veiksnys buvo kryžiaus karų ideologijos pritaikymas praktiniams veiksams Paelbyje ir Pamaryje, nulėmęs kitokią nukariavimo pobūdį. Kadangi Paelbio slavų užkariavimas po Henriko Liūto energingos veiklos XII a. vid. buvo baigtas, Pamarys vasiliniais ryšiais susaistytas su Lenkija, ki-

⁶² *Lowmiański H.* Religia słowian i jej upadek, p. 313. Plg. *Śliwiński B.* The Christianisation of Prussia: the Polish contribution until the introduction of the Teutonic Order // *Castra Dominae Nostrae Litterae Annales*, vol. I, p. 49.

⁶³ *Bartlett R.* The Conversion of a Pagan society in the Middle Ages // *History*. 1985, no. 70, p. 185–201; *Rosik S.* The Pomeranian Mission of St. Otto of Bamberg, p. 167–173. Plg. *Powierski J., Śliwiński B., Bruski K.* Studia z dziejów Pomorza w XII wieku. Słupsk, 1993, s. 40–44.

⁶⁴ *Rosik S., Urbanczyk P.* Appendix. Polabia and Pomerania between paganism and Christianity, p. 306.

⁶⁵ Herbordi, *Dialogus de Vita S. Ottonis* // *Pomniki dziejowe Polski*, ed. J. Wikarjak, K. Liman. Warszawa, 1974, seria II, t. 7, cz. 3, Lib. II, § 5, s. 68.

⁶⁶ Plg. *Wybranowski D.* Przyczynek do genezy i rozwoju komandorii joanitów w Sławnie do połowy XIII w. // *Pomorze Słowiańskie i jego sąsiedzi X–XV w.*, ed. J. Hauziński. Gdańsk, 1995, s. 63–68.

⁶⁷ Visa ši istorija pateikta – *Ebonis. Vita S. Ottonis episcopi Babenbergensis* // *Pomniki dziejowe Polski*, ed. J. Wikarjak. Warszawa, 1969, seria II, t. VII, cz. 2, Lib. III, § 6, s. 105. Plačiau – *Powierski J., Śliwiński B., Bruski K.* Studia z dziejów Pomorza w XII wieku, s. 33–39.

toks arba naujasis nukariavimo pobūdis buvo perkeltas į naują veiksmų areną – Baltijos jūros rytinę pakrantę.

Vakarų baltų užkariavimo modelis

Kaip ir Paelbio slavai, vakarų baltai (mums labiausiai rūpi prūsai), prieš atsikraustant Vokiečių ordinui, buvo gentinės visuomenės politinio lygio. Tiesa, istoriografijoje nesutariama, ar vakarų baltai turėjo kunigaikščių sluoksnį⁶⁸, ar prūsų politinė sąranga galėjo turėti ankstyvosios valstybės požymių⁶⁹. Užsienio istoriografijoje vakarų baltams apibūdinti vartojamas kitas terminas – *proto-aristocracy*⁷⁰. Tačiau Vokiečių ordino atsikraustymo išvakarėse Prūsijoje nebuvo valstybingumo, todėl nebuvo ir centralizuoto gynimosi nuo išiveržėlių. Manoma, kad Prūsija dar XIII a. pr. išgyveno vadinamąjį karinės demokratijos laikotarpį⁷¹.

⁶⁸ Šį ginčą apibendrinantis straipsnis – *Nikžentaitis A.* Kunigaikščiai XIII amžiaus Baltijos kraštų visuomenėse // Lietuva ir jos kaimynai. Nuo normanų iki Napoleono. Prof. Broniaus Dundulio atminimui, red. koleg. I. Valikonytė, E. Meilus, A. Mickevičius. Vilnius, 2001, p. 74–76. Plg. *Mickevičius A.* Valstybingumo pradžios problema vakarų baltų teritorijose // Lietuvos valstybė XII–XVIII a., p. 236–245, ypač p. 244–245.

⁶⁹ Plg. *Pašuta V.* Lietuvos valstybės susidarymas. Vilnius, 1971, p. 207–212; *Žulkus V.* Baltų visuomenės ankstyvaisiais viduramžiais // Lietuvos valstybė XII–XVIII a. Vilnius, 1997, p. 22–23; *to paties.* Kuršiai Baltijos jūros erdvėje. Vilnius, 2004, p. 150–160.

⁷⁰ Taip kuršių diduomenę įvardijo – *Blomkvist N.* The Discovery of the Baltic, p. 160. Plg. lietuvių istoriografijos požiūrį – *Mickevičius A.* Normanai ir baltai, p. 75–86, 92–103.

⁷¹ Dėl karinės demokratijos apibrėžimo ir terminijos žr.: *Urbańczyk P.* The Politics of Conversion in North Central Europe, p. 16, 19–20, 22–26; *Šnė A.* Understanding Power: on the Study of Later Prehistoric Social and Political Structures in Latvia // *Interarchaeologia. Vol 1: Culture and Material Culture*, ed. V. Lang. Tartu–Rīga–Vilnius, 2005, p. 53–70, ypač 60–67; *to paties.* The Emergence of Livonia: The Transformations of Social and Political Structures in the Territory of Latvia during the Twelfth and Thirteenth Centuries // *The Clash of Cultures on the Medieval Baltic frontier*, p. 58–64.

Jau pirmieji Piastai bandė užvaldyti prūsų žemes. Tačiau dėl Lenkijos susikaidymo, vidaus kovų, Pamaro užkariavimo ir kitų priežasčių lenkų kunigaikščiai iki XIII a. pr. apsiribojo baudžiamosiomis ekspedicijomis į Prūsiją. Tam pretekstu tarnavo Pamaro diduomenės bendradarbiavimas su prūsų gentimis, fiksuojamas nuo XI a.⁷² Todėl karo veiksmai Pamaryje buvo derinami su kova Prūsijoje. Šiai kovai taip pat buvo suteikiama aiški kryžiaus karų ideologija. Taip nutiko su Boleslovo Garbiniuotojo, Boleslovo Kreivaburnio vieno iš sūnų, žygiu prieš prūsus, kuris įvyko tuoj po 1147 m. kryžiaus žygio prieš Paelbio slavus⁷³. Kaip tik tuoj po šio žygio popiežius patvirtino Boleslovo Garbiniuotojo dovanojimus Vroclaveko vyskupijai, kuri, kaip ir Plocko vyskupija, puoselėjo misijų planus Prūsijoje⁷⁴. Taigi, plačiame Antrojo kryžiaus karo kontekste iškilo ne tik Paelbio slavų, bet ir prūsų klausimas⁷⁵. Tiesa, prūsų klausimas buvo lokalinio pobūdžio, tačiau Boleslovo Garbiniuotojo žygi reikėtų vertinti kaip viso kryžiaus karų judėjimo sudedamąją dalį.

Ir vėlesniais laikais, XII a. pab. ir XIII a. pr., lenkų kunigaikščiai derino misijų planus (pvz., Lekno abato cisterso Gotfrydo veikla⁷⁶) su užkariavimo politika bei kry-

⁷² Plačiau – *Powierski J.* Stosunki polsko-pruskie do 1230 r. *Ze szczególnym uwzględnieniem roli Pomorza Gdańskiego.* Toruń, 1968, s. 104–105, 108–109, 112–113 ir kt.

⁷³ Ten pat, p. 112. Plg. *Śliwiński B.* The Christianisation of Prussia, p. 53–54.

⁷⁴ *Śliwiński B.* The Christianisation of Prussia, p. 52.

⁷⁵ Šiame kontekste iškyla ir Moravijos vyskupo Henriko (Zdiko) ketinimai misionieriauti tarp prūsų, plačiau – *Powierski J.* Stosunki polsko-pruskie do 1230 r., p. 106–109.

⁷⁶ *Powierski J.* Stosunki polsko-pruskie do 1230 r., p. 130–134.

žiaus karų ideologija. Prisiminkime garsųjį 1222–1223 m. žygį į Prūsiją, kuriam buvo suteiktas kryžiaus karų statusas⁷⁷. Po žygio skirtos dotacijos vyskupui Kristijonui, kariniams riterių ordinams Lenkijoje – joanitams, tamplieriams, Kalatravos⁷⁸ – rodo, kad buvo ruošiamas tam tikras placdarmas tolesnei veiklai⁷⁹. Todėl nenuostabu, kad vyskupas Kristijonas greičiausiai puoselėjo planus sukurti panašią į Rygos vyskupo Alberto valdžią. Būtent jis kartu su Mozūrijos kunigaikščiu Konradu 1228 m. įsteigė Dobrynės ordiną⁸⁰. Tačiau dėl pastarojo ordino silpnumo, lenkų kunigaikščių tarpusavio rietenų, lenkų diduomenės ryšių su vokiečių politiniu elitu vis labiau lenkų kunigaikščių, politinių lyderių akys kryo į Vokiečių ordiną⁸¹.

Nesiimdami perpasakoti žinomos Vokiečių ordino atsikraustymo į Prūsiją istorijos⁸², pasidalyšime tik keliais pastebėjimais. Reikėtų sutikti su tyrinėtojais, teigiančiais, kad pagrindinė Vokiečių ordino misija buvo karinė, padiktuota Kryžiaus karų ideologijos⁸³, o ne rūpestis pagonių sielų išgel-

bėjimu⁸⁴. Atsižvelgtina ir į tai, kad Vokiečių ordinas išsirūpino investitūros teisę, o Vokiečių ordino nariai dvasininkai galėjo vykdyti sielovadinę veiklą ne tik tarp ordino narių, bet ir tarp jo pavaldinių – pagonių arba konvertitų. Maža to, Vokiečių ordinas išsirūpino visišką nepavaldumą vietos vyskupų valdžiai⁸⁵. Tokį teisinį Vokiečių ordino būvį matome Riminio ir Riječio bulėse. Mozūrijos kunigaikštis Konradas, turėjęs kitokią Vokiečių ordino veiklos Prūsijos žemėje viziją, galiausiai turėjo susitaikyti su realia susiklosčiusia situacija – kad būtent Vokiečių ordinas gavo suzereno teises į „niekieno žemę“⁸⁶. Tokiu būdu, kaip užkariautojas, Vokiečių ordinas tapo istorijos subjektu, t. y. jam atsivėrė kelias kurti savarakišką politinį darinį, kas ir buvo padaryta. Be to, Vokiečių ordinas XIII a. vid. išsirūpino ir kryžiaus žygių skelbimo teisę, taigi, igijo teisę pats juos organizuoti (vieni iš tokių kryžiaus žygių pamokslininkų buvo patys Vokiečių ordino nariai – kunigai⁸⁷). Beje, Vokiečių ordino atsikraustymas sutapo su pakitusia Apaštalų sosto kryžiaus

⁷⁷ Tai parodo 1221 04 20 popiežiaus Honorijaus III bulė // Popiežių bulės dėl kryžiaus žygių prieš prūsus ir lietuvius XIII a., parengė P. Pakarklis, sud., įvadas, komentarai – E. Gudavičius, A. Nikžentaitis. Vilnius, 1987, p. 95–96.

⁷⁸ *Gudavičius E.* Kryžiaus karai Pabaltijyje ir Lietuva XIII a., p. 55.

⁷⁹ Ten pat, p. 52–53.

⁸⁰ Lietuvių karas su kryžiuočiais, red. J. Jurginis. Vilnius, 1964, p. 74–75.

⁸¹ Antai vokiečių medievistas H. Boockmannas teigė, kad Vokiečių ordino įsikūrimu Vyslos regione ir Prūsijoje labiausiai buvo suinteresuota lenkų politinė viršūnė, plg. *Boockmann H.* Vokiečių ordinas, p. 61.

⁸² Plačiau – *Gudavičius E.* Kryžiaus karai Pabaltijyje ir Lietuva XIII a., p. 56–66.

⁸³ Geriausiai tai išreikšta Petro Dusburgiečio Kronikoje, plačiau – *Матузова В. И.* Идейно-теологическая основа „Хроники земли Прусской“ Петра из Дусбурга // Древнейшие государства на территории СССР. Материалы и исследования, 1982 год. Москва, 1984, с. 155–168. Naujausias

straipsnis – *Mažeika R.* Violent Victims? Surprising aspects of the Just War theory in the Chronicle of Peter von Dusburg // The Clash of Cultures on the Medieval Baltic frontier, p. 122–137, ypač p. 131–136. Įdomu tai, kad į Prūsiją buvo atgabenta ir Šv. Kryžiaus relikvija iš Šv. Žemės (užsiminta – Petras Dusburgietis, Prūsijos žemės kronika, sud., komentarai, įvadas – R. Batūra. Vilnius, 1985, kn. I, § 5, p. 72).

⁸⁴ *Ehlers A.* Crusade of the Teutonic Knights against Lithuania Reconsidered // Crusade and Conversion on the Baltic Frontier 1150–1500, ed. A. V. Murray. Aldershot–Burlington, 2001, p. 23–25.

⁸⁵ *Gudavičius E.* Kryžiaus karai Pabaltijyje ir Lietuva XIII a., p. 57.

⁸⁶ *Boockmann H.* Vokiečių ordinas, p. 65–74. Apie Riminio bulę plačiau – *Jasiński T.* Złota Bulla Fryderyka II dla zakonów krzyżackiego z roku rzeżomo 1226 // Roczniki Historyczne, 1994, nr. 60, s. 107–154.

⁸⁷ *Ehlers A.* Crusade of the Teutonic Knights against Lithuania Reconsidered, p. 29. Tiesa, autorius suabejojo „amžinai“ vykstančiais kryžiaus karais, kaip buvo pasisakyta J. Riley-Smitho, ten pat, p. 28–29.

karų politika. Kaip tik nuo Honorijaus III pontifikato, anot medievistės Iben Fonnesberg-Schmidt, kryžiaus karai Baltijos regione įgijo tokį pat statusą, kaip kryžiaus karai Šv. Žemėje⁸⁸.

Vokiečių ordinas perėmė tiek Paelbio nukariavimo modelį, tiek kovų Palestinoje patirtį⁸⁹. Tačiau perimta patirtis buvo adaptuota vietos sąlygomis, tai parodo kronikininkas Petras Dusburgietis. Pavyzdžiui, tik įžengę į Kulmą, riteriai po vieną išnaikino visas ten buvusias prūsų pilaiteis ir jų vietoje pastatydino savo pilis – forpostus tolesnei kovai⁹⁰. Taip, užimant vis naujus žemės lopinėlius, buvo užkariautos visos prūsų gentys iki pat Sembos pusiasalio. Pilys buvo statomos strateginėse arba pavojingiausiose vietose, taip siekiant kontroliuoti vietos kelius, sudarant užtvaras prūsų puldinėjimams. Tokiose pilyse buvo paliekama karinė įgula. Mažesnių pilių žiedai saugojo pagrindinius įėjimus į centrinės ordino pilis (vėliau jos virto komturijų centrais)⁹¹. Įdomu, kad tokią kariavimo taktiką iš Vokiečių ordino bandė perimti ir prūsai, tai rodo kronikininko Petro Dusburgiečio pateiktas Varmės žemės didžiūnų Gubučių pavyzdys. Šie netoli ordino pastatytos Balgos pilies pastatydino savo pilį ir vieną kuorą, iš kur nuolat puldinėdavo kryžininkus⁹². Vėliau minėta varmiečių pilis buvo sunaikinta.

⁸⁸ *Fonnesberg-Schmidt I.* The Popes and the Baltic Crusades 1147–1254, p. 143–145, 149–150, 186.

⁸⁹ Įdomu, kad pirmame Prūsijos nukariavimo etape dalyvavo nemažai kryžininkų iš tų kraštų, į kuriuos buvo organizuojami kryžiaus žygiai dar XII a. vid., Petras Dusburgietis, Prūsijos žemės kronika, kn. III, § 11, p. 93).

⁹⁰ Ten pat, kn. III, § 7–10, p. 90–92.

⁹¹ Plačiau – *Löwener M.* Początki Zakonu Niemieckiego w Prusach do połowy XIII wieku // *Zapiski Historyczne*, 2000, t. LXV, zeszyt 1, s. 20–22.

⁹² Petras Dusburgietis, Prūsijos žemės kronika, kn. III, § 23, p. 99.

Vokiečių ordino pilių statymo strategija buvo labai panaši į pilių statymo Livonijoje. Pavyzdžiui, vyskupas Meinhardas, pasikvietęs iš Gotlando akmentašius, pastatė Iškilės ir Holmo pilis, o jas ginti paliko karių⁹³. Beje, pastarasis faktas kai kuriuos tyrinėtojus verčia manyti, kad Meinhardas iš pat karto naudojo karines priemones (šalia kitų) prieš pagonis lyvius⁹⁴, nors kiti tyrinėtojai tam nėra linkę pritarti⁹⁵. Tiesa, Livonijoje nebuvo sukurta tokia pilių ir komturijų sistema kaip Prūsijoje, tačiau pats užkariavimo principas buvo identiškas.

Visus šiuos užkariavimus lydėjo pirmoji kolonizacijos banga, tai rodo privilegijų suteikimas Kulmo ir Torunės miestams⁹⁶, tad šiuo atveju Vokiečių ordinas ėjo saksų pramintu keliu⁹⁷. Lygia greta su užkariavimais ėjo ir bažnytinių institucijų kūrimas. Pati pradžia – Kristijono misijinės vyskupijos įkūrimas. Bet plečiantis užkariavimo geografiškai, be to, Kristijonui nepateisinus lūkesčių ir dėl kitų priežasčių popiežius savo legatui Vilhelmui Modeniečiui pavėdė pertvarkyti bažnytinę provinciją – joje

⁹³ Heinrichs, *Livländische Chronik // Scriptorum rerum Germanicarum*, ed. L. Arbusow, A. Bauer. Hannover, 1955, Lib. I, § 6, p. 3: „*Igitur estate proxima a Gothlandia lapicide adducuntur. [...] Ergo muri a fundamentis exsurgunt. [...] cum magnis funibus navium venientes [...] sed a balistariis vulnerati dampna reportantes abierunt.*“

⁹⁴ *Jensen C. S.* The Early Stage of Christianisation in Livonia in Modern Historical Writings and Contemporary Chronicles // *Studia Fennica. Historica 9: Medieval History Writing and Crusading Ideology*, p. 208–212. Mintis pakartota – *Jensen C. S.* How to Convert a Landscape: Henry of Livonia and the *Chronicon Livoniae* // *The Clash of Cultures on the Medieval Baltic frontier*, p. 152.

⁹⁵ *Dygo M.* Mission und kreuzzug in der Anfängen der Christianisierung Livlands, p. 80–83.

⁹⁶ *Löwener M.* Początki Zakonu Niemieckiego w Prusach do połowy XIII wieku, p. 14–17.

⁹⁷ Plačiau – *Boockmann H.* Vokiečių ordinas, p. 95–113.

subordinuoti naujas vyskupijas⁹⁸. Šalia vyskupijų buvo kuriami ir pirmieji vienuolynai (dominikonų – Torunėje, Elbinge, Kulme). Netrukus Vokiečių ordinas pasiekė, kad vyskupijų kapitulų nariai būtų Vokiečių ordino nariais. Dominikonai turėjo tapti misijų centrais užkariautoje Prūsijoje⁹⁹.

Kaip ir Paelbio slavų atveju, Vokiečių ordinas susidūrė su nemažu pasipriešinimu. Nesiimdami atpasakoti sukilimų eigos ir ypač pirmojo sukilimo dalyvių ryšių su Pamario kunigaikščiu Sventopelku¹⁰⁰, tekonstatuosime teisinį būvį, kurį igijo prūsų diduomenė, sukilimus numalšinus. Kaip rodo Petro Dusburgiečio užuominos, užkariavimo pradžioje Vokiečių ordinas valsčių vyresniesiems suteikdavo tam tikrų teisių, kaip, pavyzdžiui, atsitiko su pamedėnų Reisių valsčiaus vyresniaisiais¹⁰¹. Greičiausiai tokia teise iki Christburgo sutarties naudojosi atskiri valsčiai arba atskiros prūsų gentys. Christburgo taika prūsų diduomenės viršūnei dar garantavo šokias tokias socialines, iš dalies politines teises. Beje, Christburgo sutartis yra lygintina su sutartimi, kurią po Saremos (*Saaremaa*) salos vietinių gyventojų sukilimo sudarė Livonijos ordinas, Saremos vyskupas ir vietinė diduomenė¹⁰². Pastaroji gavo šiokių tokių

teisių (pirmiausia – disponuoti žeme), kas vėliau buvo pripažinta ir Christburgo sutartyje. Bet po Didžiojo prūsų sukilimo faktiškai nebeliko net ir tų menkų teisių. Vėliau teisiniai reikalai buvo sureguliuoti specialiuose teisyuose, kuriuos gavo Prūsija ir Livonija¹⁰³.

Tačiau menkos teisės nesudarė prielaidų susiformuoti vietiniam politiniam elitui. Gentinės visuomenės viršūnė greičiausiai naudojosi nedideliais ištekliais ir genties susirinkimo ribojama valdžia. Todėl Vokiečių ordinui, o iki jo ir lenkų kunigaikščiams buvo nesunku pasinaudoti vietinių didžiūnų tarpusavio rietenomis, į savo pusę patraukiant vienus ar kitus asmenis. Tokių pavyzdžių marga visa Petro Dusburgiečio kronika¹⁰⁴. Būta ir ištisu kilmingųjų šeimų perėjimo į Vokiečių ordino (taip pat į Livonijos ordino) pusę atvejų¹⁰⁵. Norint sudrausminti naujakrikštus, buvo imami įkaitai (net iš pačių ištikimiausių, kaip atsitiko, pvz., su Kaupo (*Caupo*), vieno pirmųjų lyvių vyresniojo, priėmusio krikščionybę, sūnumi)¹⁰⁶. Į tai

⁹⁸ Naujų vyskupijų steigimo aktas publikuotas – Preußisches Urkundenbuch. Politische Abteilung, ed. R. Philipp, K. P. Wölky. Königsberg, 1882, Bd. 1, hft. 1, Nr. 143, S. 108–109.

⁹⁹ *Górski K. Zakon Krzyżacki a powstanie państwa pruskiego*, p. 41–42. Beje, dominikonai panašiu laiku įsikūrė ir Pamaryje, pakviesti Sventopelko.

¹⁰⁰ *Jasas R. Didysis prūsų sukilimas (1260–1274)*. Vilnius, 1959, atskiri skyriai – Lietuvių karas su kryžiuočiais, p. 130–138, 161–170, bei *Gudavičius E. Kryžiaus karai Pabaltijyje ir Lietuva XIII a.*, p. 66–91, 127–157.

¹⁰¹ Petras Dusburgietis, Prūsijos žemės kronika, kn. III, § 14, p. 95.

¹⁰² Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch nebst Regesten, 1967, Bd. 1, p. 220–221.

¹⁰³ Пауцмо В. Т. Помезания. „Помезанская правда“ как исторический источник изучения общественного и политического строя Помезании XIII–XIV в.в. Москва, 1955. Lietuviškas vertimas – *Pakarklis P. Kryžiuočių valstybės santvarkos bruožai*. Kaunas, 1948, p. 243–250; *Назарова Е. Л. „Ливонские Правды“ как исторический источник // Древнейшее государство на территории СССР. Материалы и исследования, 1979 год*. Москва, 1980, с. 5–218.

¹⁰⁴ Petras Dusburgietis, Prūsijos žemės kronika, kn. III, § 7, p. 90–91; § 19, p. 98. Žr. pateiktą nadruvių pilies išdavimą Vokiečių ordino riteriams, ten pat, kn. III, § 73, p. 137 ir kitus pavyzdžius.

¹⁰⁵ Ten pat, kn. III, § 21, p. 98; plg. pabėgusių lietuvių didžiūnų Dučio, Migerino ir Gineikos pasidavimą Livonijos ordinui ir jų krikštą, žr. Eiliuotoji Livonijos kronika // Mindaugo knyga. Istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių, parengė D. Antanavičius, D. Baronas, A. Dubonis, R. Petrauskas. Vilnius, 2005, p. 238–239.

¹⁰⁶ Heinrichs, Livländische Chronik, Lib. III, cap. IV, § 4, p. 14: „*Episcopus tamen ob perfidiam Lyvonum pacis eorum non confidens, quam iam multociens ruperant, ob sides ab Annone et Caupone et senioribus terre exigit.*“

atsižvelgus, galimos šios darbinės skyriaus išvados:

- 1) chronologizuojant prūsų užkariavimą, pabrėžtina, kad juos savo valdžiai pirmiausia bandė pajungti lenkų politinis elitas. Tačiau Lenkijos susiskaidymas neleido išvystyti reikiamo masto. Nuo XIII a. pr. Baltijos regione iškilo vokiečių pirklių vaidmuo¹⁰⁷, į antrą planą buvo nustumti danų ir Gotlando salos pirkliai. Todėl, neišvirtinus vietiniam Dobrynės riterių ordinui, lenkų valdantysis elitas pasikvietė Vokiečių ordiną;
- 2) buvo statomos pilys ir steigiamos karinės apygardos, taip nukariautą kraštą padengiant karinių atramos punktų tinklu¹⁰⁸. Vokiečių ordinas, teisinėmis priemonėmis įforminęs savo užkariavimus ir gavęs koncesiją tolesniems užkariavimams (tarp jų ir Lietuvos), įgijęs investitūros teisę bei nepriklausomybę nuo vietos bažnytinį sluoksnių, XIII a. 4 d. tapo vieninteliu istorijos subjektu, nulėmusiu tolesnį Prūsijos nukariavimą. Dėl to vietos diduomenės elitas negavo jokių politinių teisių, o ir jo socialinės teisės buvo griežtai kontroliuojamos.

Christianizacijos ir užkariavimų samplaika arba mėginimas apibendrinti

Norint suprasti christianizacijos, užkariavimų politikos ir kryžiaus karų ideologinius

¹⁰⁷ Naujesnis darbas apie vokiečių, ypač Liubeko miesto pirklių, vaidmenį Baltijos jūros regione – *Munzinger M. R. The profits of the Cross: merchant involvement in the Baltic Crusade (c. 1180–1230) // Journal of Medieval History. 2006, vol. 32, p. 163–185.*

¹⁰⁸ Įdomu, kad Prūsijoje Vokiečių ordinas neįdiegė imperijoje buvusios balijų sistemos. Vietoj jos atsirado administracinis suskirstymas komtūrijomis, kurios, beje, buvo taip pat Čekijoje bei Moravijoje, plačiau – *Löwener M. Początki Zakonu Niemieckiego w Prusach do połowy XIII wieku, p. 20–21.*

kontekstus, svarbu suvokti vietos diduomenės reikšmę minėtiems procesams. Pastarieji skleidėsi mažiausiai keliais būdais:

- 1) steigiant bažnytinis darinius. Pirmiausia buvo apsiribota bažnyčių ir koplyčių steigimu valdovo arba jam paklūstančios diduomenės rezidencijose (vadina moji taškinė christianizacijos fazė)¹⁰⁹. Lygia greta vykdavo misijų vyskupijų steigimas, žinoma, jas įtraukiant į jau funkcionuojančias bažnytines provincijas (tai buvo savotiška duoklė siuzerenui);
- 2) pradėjus vykdyti fiskalinę politiką. Vietos valdantysis elitas galėjo vykdyti tam tikrą savo pavaldinių kontrolę, įdiegdamas ir reikiamas naujoves – mokesčius savo dvarui ir vyskupui išlaikyti¹¹⁰. Tokių santykių iki tol nėra buvę;
- 3) reikalaujant krikščioniškojo gyvenimo normų laikymosi ir paklusnumo vietos valdovui¹¹¹.

Taip vietos elitas perėmė visas naujoves, užsitikrindamas tam tikrą teisę „savo“ pavaldinių atžvilgiu. Paklusimas krikščionybei buvo sutapatintas su paklusnumu valdovui. Šiuo atveju vietos kunigaikštis tokio paklusnumo reikalavo iš savo pavaldinių, o iš vietos diduomenės visiško paklusnumo reikalavo Saksonijos hercogai. Diduomenės viršūnėje esantys žmonės prievarta primesdavo savo valdymą. Tačiau toks valdovas pavaldiniams buvo „savas“, tad ir jo prievarta buvo socialinio

¹⁰⁹ Tokią situaciją parodo kronikininkas Helmoldas iš Bosau, kalbėdamas apie Gotšalko sūnų Henriką, plg. *Helmoldi Presbyteri, Chronica Slavorum, Lib. I, § 34, p. 74.*

¹¹⁰ Plg. ten pat, Lib. I, § 18, p. 43.

¹¹¹ To reikalavo iš naujakrikštų daugelis misionierių ir juos palaikiusių pasaulietinių valdovų, plg. *Helmoldi Presbyteri, Chronica Slavorum, Lib. I, § 47, p. 98; § 83, p. 168 ir kt.*

pobūdžio. Šiuo atveju saksų, danų vykdyti užkariavimai Paelbio žemėse buvo amortizuoti vietinės diduomenės.

Dabar pažiūrėkime, kaip buvo Prūsijoje ir Livonijoje. Čia, kaip ir Paelbio slavų žemėse, taip pat vyko teisinis krikščionybės įforminimas minėtais trimis būdais:

1) Livonijoje ir Prūsijoje taip pat buvo įsteigtos misijų vyskupijos, pirmosios bažnyčios ir vienuolynai. Tačiau čia taškinė christianizacijos fazė pastebima ne tiek vietos diduomenės rezidencijose, kiek atvykusių užsienio pirklių, vyskupo bei jo vasalų rezidencijose – pastatytose pilyse. Pavyzdžiui, Meinhardas pirmąją bažnyčią pastatė Iškilės pilyje¹¹². Bet atsižvelgta į Jersikos ir Kuoknesės didžiūnų rezidencijose atsiradusias Rytų apeigų cerkves¹¹³. Todėl neatmestina, kad pačių žymiausių didžiūnų rezidencijose taip pat buvo įrengiami sakraliniai objektai. Kita vertus, Prūsijoje vienuolių veiklą bandė monopolizuoti pats Vokiečių ordinas;

2) pradėtą vykdyti fiskalinę politiką matome ir Vokiečių ordino bei jo atšakos Livonijos ordino valdose, bet skirtumas tas, kad mokesčių rinkimą organizavo ir vykdė ne vietos diduomenė, o užkariautojas. Instrumentas, leidžiantis išskirti vietos diduomenei, turinčiai minimalias teises, Prūsijoje ir Livonijoje į pastarosios rankas nebuvo įteiktas. Jai buvo užkirstas kelias bent jau nominaliai reikštis vietos bendruomenės reikaluose ir šių bendruomenių valdyme. Už

¹¹² Heinrichs, *Livländische Chronik*, Lib. I, § 6, p. 3: „*Quinta pars castris sicut a predicatoris surgit expensis, sic eius cedit proprietati, ecclesia fundo ab eo primitus comparato.*“

¹¹³ Назарова Е. Л. Православие и социальная структура общества в Латвии (XI–XIII вв.) // Феодализм в России. Москва, 1987, с. 202–206.

juos tai atliko užkariautojų skirti fogtai, kurie dažniausiai būdavo ne vietos gyventojai;

3) užkariautojai Prūsijoje (ir Livonijoje) paklusnumą siejo su krikščioniško gyvenimo normų adaptacija vietos sąlygomis. Ištikimi ordinui buvo tie, kurie laikėsi krikščioniško gyvenimo normų ir tarnavo užkariautojams, atlikdavo visas prievoles. Karinę tarnybą užkariautojams galėjo vykdyti tik vietos elitai, bet pretenduoti į aukštesnius postus buvo uždrausta¹¹⁴. Nepaisant to, keliolika prūsų kilmingųjų jau XIII a. pab.–XIV a. buvo Vokiečių ordino riteriai, gavę net patronato teisę bažnyčiai, bet tai buvo pavieniai atvejai, nekeičiantys realios situacijos¹¹⁵.

Tad Vokiečių ordino pasirodymas Prūsijoje ir Livonijoje buvo lemiamas veiksnys, kitaip sudėliojęs ir christianizacijos proceso akcentus. Visa tai verčia suformuluoti šias pagrindines išvadas:

1) Paelbio slavų (įskaitant ir Pamario) užkariavimas buvo panašus į Baltijos jūros rytinės pakrantės užkariavimą (tiek taktika, strategija, tiek visais sudedamaisiais užkariavimą lydinčiais komponentais – vietos politinių ir bažnytinių struktūrų steigimas, fiskalinė politika, ištikimybės siejimas su krikščionyste ir jos įsitvirtinimu ir pan.).

¹¹⁴ Tai, beje, pasakytina ir apie vėlesnius pabėgėlius, atvykusius į Vokiečių ordino žemes iš dar neužimtų teritorijų, kaip antai Skalva (ji buvo nukariauta XIII a. 8–9 dešimtmečiuose) arba iš Lietuvos valstybės. Su tokiais pabėgėliais Vokiečių ordinas sudarydavo atskiras sutartis, kuriose apibrėždavo pabėgėlių statusą, jų pareigas ir galimybes, bei, kaip vasalams, duodavo žemės. Dalis tokių sutarčių – privilegijų – publikuota Preußisches Urkundenbuch. Politische Abteilung, Bd. I. Chronologiskai vėlesnės – ten pat, Bd. IV.

¹¹⁵ *Bockmann H.* Vokiečių ordinas, p. 93.

2) Tačiau Vokiečių / Livonijos ordinas užkariautose žemėse vykdė politinę ir socialinę prievartą. Tuo Baltijos jūros rytinės pakrantės nukariavimas skyrėsi nuo Paelbio slavų ir Pamario nukariavimo. Savo ruožtu tai nulėmė ir kitokį christianizacijos procesą. Tai, beje, taikytina ir Lietuvos christianizacijos procesui, ką jau bandyta padary-

ti¹¹⁶. Tačiau Lietuvoje susidurta su valstybe, o ne su gentine visuomene, o tai neabejotinai viską keičia.

¹¹⁶ *Ekdahl S.* Krikštijimas, apgyvendinimas, lietuvių reisai. Lietuvos krikštas kaip Vokiečių ordino dilema // Lietuvos krikščionėjimas Vidurio Europos kontekste, sud. V. Dolinskas, liet. ir vok. k. Vilnius, 2005, p. 174–188.

THE PATTERN OF THE CONQUEST OF THE POLABIAN SLAVS AND WESTERN BALTIC LANDS FROM THE POINT OF VIEW OF CHRISTIANIZATION OF THE BALTIC TRIBES

Marius Ščavinskas

S u m m a r y

In the article there is the comparison of the pattern of the conquest of the Polabian tribes (including Polish Pomeranian areas) to that one of the Western Baltic tribes. Chronologically the conquest of the Polabian Slavic lands began already during the period of the first dynasty of Otton-Liudolfings (the first half of the 10th century), but the occupation itself, however, was over only in the middle of the 12th century. The lands of the Polabian Slavs were the target of occupation not only for the Saxons, but for Denmark and Poland as well (11th–12th centuries). Poland targeted all its energy towards the conquest of the Polish Pomeranian areas meanwhile Denmark, especially from the beginning of the 11th century, was trying to take hold of the Southern Seaside of the Baltic Sea. All these conquests had several important characteristics in common: 1) the establishment of the institutions of church and their incorporation into the church layers of the conquerors; 2) the implementation of the fiscal policy in the conquered lands; 3) the demand for the conquered tribes to observe the norms of Christian life, not separating this from the obedience to the conquerors.

However, the nobility of the Polabian tribes (including Polish Pomeranian tribes) were yet granted some social, and what is most important, some political rights. It is true that historians are still arguing about what kind of structures they were and if there were any of them at all before the conquest began. One way or the other, it is evident, that the top of the nobility of the Polabian Slavs were granted certain political rights. These rights were determined by their vassal dependence on the Saxon earls, Polish

dukes and Danish kings. However this right enabled separate ruling dynasties, which were entrusted the right of the fiscal policy, to be formed. Thus Pomeranian Dukes and the local Dukes of the Polabian Slavs became “their own” rulers towards their subordinates, if they had received the right of the Patronage in Church, became the donors of the monasteries. In this case, the political elite, while collaborating with the conquerors, were able to guarantee their minimal political and social rights.

In the relationship to the Baltic tribes we can observe similar but yet different processes). Till the 12th century the Western Baltic tribes used to be the expansion target of the Polish Dukes and most often Danish kings. From the end of the 12th century the German elite of the Saxony and Polabian areas began to interfere between them. Since the foundation of the local military Orders of Knights didn't yield good results, the Polish Dukes, related to the political elite of Saxony and Brandenburg, invited the German Order to come. The German Order took over the pattern of the conquest of the Polabian Slavic tribes (similarly to Saxons the German Order began to build the systems of castles in the conquered territories etc.). But at this point a distinct difference from the conquest of the Polabian Slavs appears. The nobility of the Western Baltic tribes (Prussian, Curonian, Semgalian and finally Ugric Lyvian tribes in Livonia), contrary to the nobility of the Polabian tribes, were not granted any political rights. The establishment of the Church structures and the fiscal policy were kept in the hands of the German Order. The German Order enforced their laws on them as well. Thus, neither

local political elite nor local dynasties were formed there. The local elite could expect just certain social concessions, which were limited after each uprising. In Prussia (as in Livonia) the German Order related the obedience to the adaptation of the norms of the Christian life to the local conditions. Loyal to the Order were considered only those, who not only observed the norms of the Christian life, as it had been agreed on in the Castle of Christburg and later put in the shape of certain laws, but those, who will loyally serve their conquerors and perform their duties. Of course, the military service to the conquerors could be performed only by the local elite, but it was forbidden to seek for the higher posts.

Thus, the German/Livonian Order were executing the political and the social coercion in the conquered lands, meanwhile in the Polabian lands the

social coercion towards their subordinates was executed by the local political elite, having received from the Saxons (from Poles in Pomeranian and from the Danish in the island of Rugen) the right to manage all local matters, including the ones related to the tax policy. The nobility of the Prussians, Livonians, Semgallians and Curonians were deprived of all this. In this aspect the conquest of Eastern Coast of the Baltic Sea was different from that one of Polabian Slavs and Pomeranian. In its turn the process of Christianization was influenced by that. This, by the way, is applicable to the process of Christianization of Lithuania, the efforts to prove this have already been made. However, in Lithuania there was the encounter with the state, not with the tribal society, and this aspect undoubtedly changes everything.

*Īteikta 2010 03 26
Parengta skelbti 2010 04 16*